

ANTUN ČEČATKA, *Viđenje Crkve J. J. Strossmayera (1815.-1905.)*, *Perspektive jedinstva sa slavenskim pravoslavnim crkvama*, Teologija u Đakovu (Biblioteka Diacovensia – Studije 1), Đakovo, 2001, str. XXVII + 360.

Početak prošle godine tiskom je objavljena doktorska disertacija Antuna Čečatke *Viđenje Crkve J. J. Strossmayera (1815.-1905.)*, s podnaslovom *Perspektive jedinstva sa slavenskim pravoslavnim crkvama*. Knjiga se pojavila u dva izdanja. Prvo izdanje, prema propisima Papinskog istočnog instituta u Rimu za izdavanje disertacija, napose s obzirom na naslovni list, nosi sve potrebite podatke: radi se o dissertatio ad doctoratum, mjesto i godina izdanja: Romae 2001. Tiskana je u sto primjeraka da bi kandidat udovoljio uvjetima za promociju na Fakultetu istočnih crkvenih znanosti u Rimu. To isto izdanje preuzela je Teologija u Đakovu i uvrstila ga u svoj tek pokrenuti niz *Biblioteka Diacovensia, Studije 1*. Knjiga je opremljena po zahtjevima i pravilima dizajna, tj. s amblemom škole, itd., i nužnim knjižničarskim podacima. Konkretno: ovdje je izdavač Teologija u Đakovu, pripremu sloga je izvršio Medijski centar Glas Slavonije d. d. u Osijeku. Knjiga je tiskana u Gradskoj tiskari u Osijeku, formata 24 cm. Kao mjesto izdanja navodi se: Đakovo, 2001. Djelo je tiskano u 500 primjeraka. Ima 360 stranica, s još 27 stranica numeriranih rimskim brojkama koje se odnose na sadržaj i bibliografiju. Oba izdanja su proširana i potpuno identična, osim natpisnog lista.

Stjecajem okolnosti djelo nije početničko u smislu da je autor njime svoj naslov doktora stekao na kraju redovitog školovanja. Djelo je doslovno sazrijelo nakon višegodišnjeg rada na izradbi disertacije, za vrijeme obavljanja stalne župničke službe u Đakovštini, napose u Đakovu, i profesora istočnog bogoslovlja i ekumenske teologije na Teologiji u Đakovu. U međuvremenu je izbio rat 1991.-1995. Inter arma silent musae. U župi se trebalo baviti više egzistencijalnim i karitativnim pitanjima nego znanošću.

Antun Čečatka živi i radi u mjestu koje je svojim životom i radom obilježio biskup J. J. Strossmayer. Imao je slobodan pristup Strossmayerovoj knjižnici i arhivu, posebno građi koja još nije proučena. Djelo je pisano osobito brižljivo i pomno. Oslanja se na brojne podatke i dokumentaciju, što pokazuje brojka od 1338 bilježaka pod crtom koje upućuju na izvore i literaturu, a mjestimice objašnjavaju ili dodaju nešto uz glavni tekst. Dok je strpljivo očekivao drugo izdanje, autor je mogao načiniti kazalo imena i pojmova. Budući da se knjiga odnosi na manje poznato 19. st. kazalo bi nam dobro došlo. Mogao je dodati koju lijepu ilustraciju svojem tekstu, npr. važne osobne bilješke što ih je Strossmayer ostavljao po dokumentaciji I. vat. sabora i teološkoj literaturi.

Čitatelj će djela biti nagrađen ugodnim štivom. Strossmayer svoj nauk o Crkvi nije izložio sustavno. Trebalo je najprije analitički čitati njegove raznolike

spise, da bi se pojedina ekleziološka obrazloženja i postave proučili i povezali u određenu ekleziološku cjelinu. Iz svoga zaokruženog viđenja Crkve Strossmayer izvrsno obrazlaže osnovne sastavnice crkvenog ustroja. Autor izlaže Strossmayerov život i djelo, opisuje njegovu pismenu ostavštinu i daje presjek ekleziologije 19. st. Djelo je pisano biranim, nesvakidašnjim jezikom. Da se autor tako i drugdje ne izražava, pomislili bismo da je svojim jezikom ovisan o izvorima kojima se služio, napose o Strossmayeru.

Na početku knjige autor stavlja u povijesni kontekst Strossmayerovo djelovanje. Tako se bolje razumije zašto je on, čovjek Crkve i naroda, bio cijenjen, ali i osporavan. Naime, 19. stoljeće je važno za Europu. U njoj se oblikuju germanske i romanske države. Na svom jugoistoku Europa se trebala osloboditi turskog osvajača. Toj opasnosti je bila izložena Austro-Ugarska. Zato je na hrvatskim granicama osnovala Vojnu krajinu kao svoj zaštitni pojas. U Italiji se otvara pitanje papinske države. U slavenskim zemljama se također budi nacionalna svijest. Slaveni uopće, Južni Slaveni napose, traže svoje mjesto u europskom kontekstu. Revolucionarni i politički događaji, socijalne i društvene reforme nalaze odjek i među Hrvatima. U svim tim događanjima istaknuo se biskup Strossmayer.

Autor ističe da ide tragom novijih radova o Strossmayeru, posebno Andrije Šuljaka i Ive Sivrića. Dok veoma brojni pisci promatraju Strossmayerovu misao i djelovanje na kulturnoj i političkoj razini, Čečatka ga promatra prije svega kao čovjeka Crkve, čija teološka misao, napose o Crkvi, nije dosad bila cjelovito promatrana. Autor znanstvenom metodom raščlanjuje i proučava sve Strossmayerove spise da pokaže kako je on vidio i zamišljao Crkvu. Iz takve formae mentis proizlaze sve njegove misli i pothvati.

U pretprošlom osjetljivom stoljeću i položaj je Crkve bio veoma osjetljiv. Crkvu se nastojalo odrediti i učvrstiti kao savršeno društvo u pravom smislu riječi. Pod utjecajem romantizma došlo je početkom 19. stoljeća do obnove katoličkog života i teologije. Više se vrednuju povijest i otačka predaja. Crkvu se shvaća kao otajstvo. Ali način njezine prisutnosti u svijetu teolozi i katolički intelektualci promatrali su različito. Strossmayer je pozorno pratio ta kretanja i dao svoj udio.

Knjiga je podijeljena na četiri dijela. U prvom se dijelu nižu biografske crte o Strossmayeru. Dok panoramski izlaže Strossmayerov život i rad, autor je nastojao posebno odrediti misaonu maticu po kojoj se odvijao njegov opsežni kulturni, politički i pastoralni rad.

Osobito je vrijedan drugi dio rada koji je zapravo glavni. Tu je autor raščlanio, istražio i sistematizirao Strossmayerovu ekleziološku misao. Tako se već u prvom poglavlju govori o otajstvu Crkve. Autor uočava kako Strossmayer pozorno motri i metodološki uvršćuje Crkvu u teološku cijelost povijesti spasenja. Pracrkvu već gleda u naravnom savezu. Pri stvaranju čovjeka ona je ta

koja prima *prvu* joj upućenu Božju riječ i cijeli niz istina što ih je imala prenijeti ljudskom rodu. Ona prima *drugu riječ* o mesijanskom obećanju, te podržava, čuva i naviješta nadu u obećanog Mesiju Spasitelja. Mesija, slika i znak Spasitelja, u svom biću uvijek nosi Crkvu. Sinagoga je slika i znak Crkve Božje. Podudarnost i susljednost dvaju zavjeta se zasniva na povijesti spasenja koja je nezamisliva bez Crkve. Bog je svoju *treću riječ* progovorio kad je Riječ Božja, Sin Božji čovjekom postao, kad je oko njegova pashalnog otajstva kao oko svoje osi krenula ukupna stvarnost neba i zemlje. U tom središnjem događaju povijesti Strossmayer gleda kako Isus uvijek u svojem biću i svom srcu nosi Crkvu. Crkva potpuno obilježava Isusov život. Najjači je onaj trenutak kad on na križu izvodi djelo spasenja: Crkva mu je najviše na srcu. On ju je tu stekao za sebe i opravdao svojom skupocjenom krvlju. Tu je on stvorio Crkvu, iznjedrio je iz svoga bića i srca, opravdao i posvetio svojom krvlju i podario je ljudskom rodu.

Crkva je baštinila i naslijedila Isusovo otajstvo, njegovu riječ i djelo spasenja. Ona ga zastupa, nastavlja, vrši, rasprostire, čuva i pretvara u spasenje ljudskog roda. Strossmayer će reći, oslonjen na *Heb 18,8*, kako Crkva tu službu danas, sutra i navijek nastavlja i ponavlja pashalno Kristovo otajstvo. Izričaj iz *Dj 17,28* on primjenjuje ne samo na Krista već i na Crkvu: u Isusu i Crkvi živimo, krećemo se i postojimo. Kako Isus otajstvom, riječju i svojim djelom u Crkvi živi danas, sutra i navijek, isto se tako može za Crkvu reći: Bogu svome i svojem Spasitelju živimo, mičemo se i jesmo. Krist i Crkva su tako jedinstveni činitelj spasenja. Autor izlaže da tu jednost Strossmayer antropološki izriče kad određuje Crkvu bićem od Kristova bića, ili prema Pavlu, pravim i živim Isusovim tijelom. Konačno: Crkva u svijetu po svom je biću, poslanju i djelovanju sam Isus Krist, otkupitelj i spasitelj. Za autora Čečatku jako je važno što Strossmayer razmatra Crkvu u okviru nacрта o djelu spasenja, koje je Otac slobodno zamislio, Sin slobodno izvršio, a Duh Sveti slobodno primjenjuje u Crkvi i po Crkvi. Taj primarni nacrt jedino tumači Strossmayerovo teološko viđenje jedne i opće Crkve, kao i njezinu službu koju ima i koju vrši kao sredstvo spasenja i jedinstva ljudskoga roda.

U drugom poglavlju drugoga dijela autor iznosi Strossmayerove definicije Crkve. Prema Strossmayeru sam je ustroj Crkve primjeren djelu spasenja. Načelo koje povijesno i vidljivo ustrojava Crkvu jest načelo povijesne prilagodbe. Ono proizlazi iz inkarnacijske analogije. Po njemu, ono božansko u Crkvi djeluje i na jedan ljudski, vidljiv način. Vlastitosti svoje božanske i ljudske naravi Krist prenosi na Crkvu. One tako postaju oznake Crkve da bi se Kristovo otajstvo i djelo moglo primjereno povijesno ostvariti i ispuniti u jednoj, svetoj, katoličkoj i apostolskoj Crkvi.

Autor iznosi kako Strossmayer tumači pitanje prava i vlasti u Crkvi. Prvo je poslanje. Kao što Otac šalje Sina, tako Sin šalje apostole u svijet i pridružuje im Duha Svetoga. Kao drugo, to poslanje određeno svećeničkom, proročkom i pastirskom službom, Krist izravno prenosi na apostole sa željom da ga cjelovito

nastave. Kao treće, tim poslanjem Krist prenosi na apostole svoju svećeničku, proročku i pastirsku vlast. Zato je ta vlast jedna i jedinstvena kao što je poslanje jedno i jedinstveno. Strossmayer zaključuje da apostoli zajedno s Petrom čine jedan jedinstveni zbor. Kao zbor oni, i svaki pojedini od njih, sudjeluju na ukupnosti poslanja i vlasti. To bi poslanje i vlast zato trebali obavljati zajedno, ili kolegijalno kako se danas običaje reći. Strossmayer tu stvarnost nalazi naznačenu u Ciprijanovu izričaju: *biskupstvo je jedno, a pojedini biskupi u dijelu drže cjelinu*. Iz toga izvire pravo i dužnost da se pojedini biskup brine za opću Crkvu. Sakrament reda ima također opći značaj po kojem pojedini biskup prima neko naravno pravo na cijelu Crkvu, tvrdi Strossmayer.

Znači da papa nema svu puninu vlasti Crkve, jer na njoj sudjeluju i biskupi. Vlastita im je vlast jurisdikcije Vlast, samo Petru povjerena, njemu je vlastita: vlast prvenstva. On je vrši u ime jedinstva, zajedništva i solidarnosti apostolskog zbora i Crkve kao takve. Petar bitno pripada Crkvi i zboru, dok apostoli svoju vlast nikad ne mogu obavljati bez Petra. Strossmayer zaključuje: biskupstvo je u Petru jedno i nedjeljivo.

Jedinstvo biskupstva osobito se očituje na općem saboru. Vlast pape i biskupa nije jednaka ali im je zajednička. Stoga Strossmayer odlučno iziskuje da sve što sabor čini, to čini i utvrdi zajedničkim pravom sviju, zajedničkim sudjelovanjem, suradnjom, nastojanjem, zajedničkom suglasnošću i općim mišljenjem. To se ima pod zajedničkim imenom i zajedničkim nazivom tiskovno uobličiti u zaključnim ispravama i preporučiti puku. Takav pristup radu biskupskog zbora sadržajem odgovara suvremenome poimanju kolegijalnosti.

Prema Čečatki službu i vlast naučavanja u Crkvi Strossmayer tumači iz naravi same riječi Božje. Njemu je Crkva škrinja i skladište Božje riječi, izvor žive vode i prebivalište Duha Svetoga. Naviještena Božja riječ nastanjuje se i živi osobitom snagom i ugledom u svijesti cijele Crkve Božje i svijesti cijeloga svijeta. U toj svijesti povijest svjedoči o istinama vjere koje su sadržane u predaji, o istinama koje su svi uvijek i posvuda vjerovali. Autor izlaže dalje kako te ekleziološke učinke riječi Božje Strossmayer uzima kao čvrst razlog za suglasje vjernika i mjesnih crkava. Ta će mu činjenica biti važna kad bude raspravljao o objektu nepogrješivosti Crkve i, posljedično, o papinskoj nezabludivosti. Novu istinu vjere treba poduprijeti apostolska predaja i suglasje crkava. Biskupi moralnom jednodušnošću potvrđuju da su crkve u tome suglasne. Oni imaju nepobitno pravo obnašati učiteljsku službu kao suci u vjeri. Strossmayer službu naučavanja u Crkvi i vlast suditi u stvari vjere drži jedinstvenom, pa želi da se ona vrši u suglasju i zajednički, kolegijalno. Strossmayer želi i pomaže da se povlastica papinske nezabludivosti jasnije odredi i uokviri. On traži da se objekt nepogrješivosti i sredstva po kojima se ona vrši primjereno odrede. Dok promišlja o jedinstvenom učiteljstvu u Crkvi Strossmayer ima pred očima Crkvu kao Kristovo tijelo, u kom je sve povezano, sve ima svoje mjesto, snagu i pravo. On će, naglašava autor, zaključiti da na učiteljskoj službi i nezabludivosti Crkve

sudjeluju svi članovi Crkve, istina, svatko na svoj način: sav vjernički puk, svećenstvo, i zbor biskupa zajedno s vrhovnim učiteljem, rimskim biskupom, u kome se nezabludivost Crkve najjače očituje.

U trećem dijelu knjige autor raspravlja kako Strossmayer shvaća jedinstvo Crkve i u Crkvi. U prvom se poglavlju govori da je izvor jedinstva i zajedništva Crkve u Presvetom Trojstvu. Prema trinitarnoj analogiji jedinstvo Crkve je slika i znak jedinstva božanskih osoba i ono treba biti znak božanske ljepote i savršenosti. Sin Božji jedinstvo donosi i u svom srcu nosi, na nj osobito misli, stvara ga i izvršuje u pashalnome otajstvu. Taj najdragocjeniji plod ostavlja u naslijeđe Crkvi i ljudskom rodu. Zbog toga Strossmayer potiče njegovanje jedinstva u životu crkvenom, obiteljskom, gospodarskom, društvenom i međunarodnom. Graditi jedinstvo svijeta je svagdanja zadaća Crkve. Na tu zadaću prirodno pripada da Crkva nastoji okupiti sve odijeljene crkve i privesti ih jedinstvu.

Nutarnje jedinstvo Crkve Strossmayer temelji na jednom pokladu vjere. To jedinstvo izgrađuje euharistija, trajno žarište u kom Otac i Sin i Duh Sveti slobodno i iz ljubavi vrše djelo otkupljenja. Što se izvanjskoga jedinstva tiče, Crkva kao jedna, nužno zahtijeva vidljivi, izvanjski stožer, kao što i apostolski zbor mora imati vidljivu glavu.

U drugom poglavlju trećeg dijela govori se o iznovičnom sjedinjenju Katoličke i Pravoslavne crkve u slavenskim narodima. Tu se vidi koliko je Strossmayer snošljiv prema pripadnicima drugih religija i crkava. On time ne potiče krivovjerje ili vjersku ravnodušnost, već otklanja da se obespravljaju osobe ili vjera. Ono što bi se u Strossmayera moglo nazvati ekumenskim vidi se najviše u njegovom radu na zbliženju i sjedinjenju Katoličke i Pravoslavne crkve među Slavenima. Budući da oni nisu odgovorni za raskol iz 1054., tim su pozvaniji izvesti djelo pomirbe među crkvama, što bi obogatilo obje crkve. Na to ih nuka djelo spasenja i evangelizacija. Da su sjedinjene pouzdanije bi i sposobnije evangelizirale svijet. Pomirenje bi iznutra obnovilo crkve, koje bi onda spretnije rješavale suvremena pitanja i nosile se sa svim izazovima. Strossmayer ne želi biti pristran, pa ističe da bi univerzalnosti Katoličke crkve doprinijela Istočna crkva svojom baštinom. U slučaju sjedinjenja ona bi očuvala svoju samostalnost i posebnost, posebna prava i obrede, posebne narodne težnje i svetinje. Ništa se ne bi smjelo zatrti i izgubiti.

Strossmayer prima pravoslavne kao ravnopravne sugovornike. Oni su za njega braća, Istočna crkva stara posestrima, dvije crkve su stare sestre. Jedna i druga se crkva imaju međusobno približiti, one se imaju izmiriti, pomiriti, sporazumjeti i združiti. Tu se nadalje raspravlja pod kojim bi uvjetima i kako to dogodilo. Da se crkve međusobno poštuju i približe valja razmišljati, govoriti, pisati, raspravljati i na tome raditi. To treba činiti ljubazno, dobre volje i učeno, na način koji odgovara Isusu i Duhu Svetom. Strossmayer određuje i oblik teološkog, ekumenskog dijaloga: trijezna i mirna i učena rasprava koja se ničemu

nastave. Kao treće, tim poslanjem Krist prenosi na apostole svoju svećeničku, proročku i pastirsku vlast. Zato je ta vlast jedna i jedinstvena kao što je poslanje jedno i jedinstveno. Strossmayer zaključuje da apostoli zajedno s Petrom čine jedan jedinstveni zbor. Kao zbor oni, i svaki pojedini od njih, sudjeluju na ukupnosti poslanja i vlasti. To bi poslanje i vlast zato trebali obavljati zajedno, ili kolegijalno kako se danas običaje reći. Strossmayer tu stvarnost nalazi naznačenu u Ciprijanovu izričaju: *biskupstvo je jedno, a pojedini biskupi u dijelu drže cjelinu*. Iz toga izvire pravo i dužnost da se pojedini biskup brine za opću Crkvu. Sakrament reda ima također opći značaj po kojem pojedini biskup prima neko naravno pravo na cijelu Crkvu, tvrdi Strossmayer.

Znači da papa nema svu puninu vlasti Crkve, jer na njoj sudjeluju i biskupi. Vlastita im je vlast jurisdikcije Vlast, samo Petru povjerena, njemu je vlastita: vlast prvenstva. On je vrši u ime jedinstva, zajedništva i solidarnosti apostolskog zbora i Crkve kao takve. Petar bitno pripada Crkvi i zboru, dok apostoli svoju vlast nikad ne mogu obavljati bez Petra. Strossmayer zaključuje: biskupstvo je u Petru jedno i nedjeljivo.

Jedinstvo biskupstva osobito se očituje na općem saboru. Vlast pape i biskupa nije jednaka ali im je zajednička. Stoga Strossmayer odlučno iziskuje da sve što sabor čini, to čini i utvrdi zajedničkim pravom svijui, zajedničkim sudjelovanjem, suradnjom, nastojanjem, zajedničkom suglasnošću i općim mišljenjem. To se ima pod zajedničkim imenom i zajedničkim nazivom tiskovno uobličiti u zaključnim ispravama i preporučiti puku. Takav pristup radu biskupskog zbora sadržajem odgovara suvremenome poimanju kolegijalnosti.

Prema Čekatki službu i vlast naučavanja u Crkvi Strossmayer tumači iz naravi same riječi Božje. Njemu je Crkva škrinja i skladište Božje riječi, izvor žive vode i prebivalište Duha Svetoga. Naviještena Božja riječ nastanjuje se i živi osobitom snagom i ugledom u svijesti cijele Crkve Božje i svijesti cijeloga svijeta. U toj svijesti povijest svjedoči o istinama vjere koje su sadržane u predaji, o istinama koje su svi uvijek i posvuda vjerovali. Autor izlaže dalje kako te ekleziološke učinke riječi Božje Strossmayer uzima kao čvrst razlog za suglasje vjernika i mjesnih crkava. Ta će mu činjenica biti važna kad bude raspravljao o objektu nepogrješivosti Crkve i, posljedično, o papinskoj nezabludivosti. Novu istinu vjere treba poduprijeti apostolska predaja i suglasje crkava. Biskupi moralnom jednodušnošću potvrđuju da su crkve u tome suglasne. Oni imaju nepobitno pravo obnašati učiteljsku službu kao suci u vjeri. Strossmayer službu naučavanja u Crkvi i vlast suditi u stvari vjere drži jedinstvenom, pa želi da se ona vrši u suglasju i zajednički, kolegijalno. Strossmayer želi i pomaže da se povlastica papinske nezabludivosti jasnije odredi i uokviri. On traži da se objekt nepogrješivosti i sredstva po kojima se ona vrši primjereno odrede. Dok promišlja o jedinstvenom učiteljstvu u Crkvi Strossmayer ima pred očima Crkvu kao Kristovo tijelo, u kom je sve povezano, sve ima svoje mjesto, snagu i pravo. On će, naglašava autor, zaključiti da na učiteljskoj službi i nezabludivosti Crkve

sudjeluju svi članovi Crkve, istina, svatko na svoj način: sav vjernički puk, svećenstvo, i zbor biskupa zajedno s vrhovnim učiteljem, rimskim biskupom, u kome se nezabludivost Crkve najjače očituje.

U trećem dijelu knjige autor raspravlja kako Strossmayer shvaća jedinstvo Crkve i u Crkvi. U prvom se poglavlju govori da je izvor jedinstva i zajedništva Crkve u Presvetom Trojstvu. Prema trinitarnoj analogiji jedinstvo Crkve je slika i znak jedinstva božanskih osoba i ono treba biti znak božanske ljepote i savršenosti. Sin Božji jedinstvo donosi i u svom srcu nosi, na nj osobito misli, stvara ga i izvršuje u pashalnome otajstvu. Taj najdragocjeniji plod ostavlja u naslijeđe Crkvi i ljudskom rodu. Zbog toga Strossmayer potiče njegovanje jedinstva u životu crkvenom, obiteljskom, gospodarskom, društvenom i međunarodnom. Graditi jedinstvo svijeta je svagdanja zadaća Crkve. Na tu zadaću prirodno pripada da Crkva nastoji okupiti sve odijeljene crkve i privesti ih jedinstvu.

Nutarnje jedinstvo Crkve Strossmayer temelji na jednom pokladu vjere. To jedinstvo izgrađuje euharistija, trajno žarište u kom Otac i Sin i Duh Sveti slobodno i iz ljubavi vrše djelo otkupljenja. Što se izvanjskoga jedinstva tiče, Crkva kao jedna, nužno zahtijeva vidljivi, izvanjski stožer, kao što i apostolski zbor mora imati vidljivu glavu.

U drugom poglavlju trećeg dijela govori se o iznovičnom sjedinjenju Katoličke i Pravoslavne crkve u slavenskim narodima. Tu se vidi koliko je Strossmayer snošljiv prema pripadnicima drugih religija i crkava. On time ne potiče krivovjerje ili vjersku ravnodušnost, već otklanja da se obespravljaju osobe ili vjera. Ono što bi se u Strossmayera moglo nazvati ekumenskim vidi se najviše u njegovom radu na zbliženju i sjedinjenju Katoličke i Pravoslavne crkve među Slavenima. Budući da oni nisu odgovorni za raskol iz 1054., tim su pozvaniji izvesti djelo pomirbe među crkvama, što bi obogatilo obje crkve. Na to ih nuka djelo spasenja i evangelizacija. Da su sjedinjene pouzdanije bi i sposobnije evangelizirale svijet. Pomirenje bi iznutra obnovilo crkve, koje bi onda spretnije rješavale suvremena pitanja i nosile se sa svim izazovima. Strossmayer ne želi biti pristran, pa ističe da bi univerzalnosti Katoličke crkve doprinijela Istočna crkva svojom baštinom. U slučaju sjedinjenja ona bi očuvala svoju samostalnost i posebnost, posebna prava i obrede, posebne narodne težnje i svetinje. Ništa se ne bi smjelo zatrti i izgubiti.

Strossmayer prima pravoslavne kao ravnopravne sugovornike. Oni su za njega braća, Istočna crkva stara posestrima, dvije crkve su stare sestre. Jedna i druga se crkva imaju međusobno približiti, one se imaju izmiriti, pomiriti, sporazumjeti i združiti. Tu se nadalje raspravlja pod kojim bi uvjetima i kako to dogodilo. Da se crkve međusobno poštuju i približe valja razmišljati, govoriti, pisati, raspravljati i na tome raditi. To treba činiti ljubazno, dobre volje i učeno, na način koji odgovara Isusu i Duhu Svetom. Strossmayer određuje i oblik teološkog, ekumenskog dijaloga: trijezna i mirna i učena rasprava koja se ničemu

ne opire. Biti protiv jedinstva značilo bi protiviti se djelu spasenja. Nastojanje oko jedinstva ne može se nazivati prozelitizmom a primjerenu i znanstvenu raspravu nesnošljivošću.

Autor ističe kako Strossmayer jasno uči da treba dobro razlikovati stvar vjere od onoga što je crkvena stega, disciplina i običaj. Mnoge su predrasude ugrađene u vjerske, crkvene i nacionalne odnose. Zato on, uz valjan teološki dijalog, predano razvija politiku kršćanske solidarnosti. On upozorava na mnoge činitelje ne-teološke naravi, koji su u ekumenskom dijalogu danas prihvaćeni kao nezaobilazni.

U četvrtom dijelu knjige autor je teološki uokvirio Strossmayerov nauk o Crkvi. Proučio je izvore i štivo kojima se Strossmayer služio u vrijeme izobrazbe i poslije. Na temelju raščlambe i usporedbe autor je utvrdio da je Strossmayer za vrijeme izobrazbe usvojio temeljne teološke i ekleziološke pojmove i zamisli koje su vlastite krugu tübinske teološke škole. Autor je to sve sustavno istražio i prikazao. Usporedio je Strossmayerovo poimanje Crkve s ekleziologijom Drugoga vatikanskoga sabora i izdvojio neke dosege i značajke njegove ekleziologije. Uočio je Strossmayerov istančani osjećaj za suvremeno i svijet, i kako on svoju misao otvoreno, slobodno i suvereno konfrontira sa stvarnošću svijeta i teži prožeti sve razine života, znanost i kulturu, politiku i gospodarstvo vrednotama kršćanske vjere.

Djelo Antuna Čečatke nezaobilazno je za pravilno vrednovanje Strossmayerove teološke misli i svega što je on učinio za kršćansko jedinstvo. Autor promatra kako Strossmayer teološki gleda na stvarnost, metodološki postupa kao oci Drugoga vatikanskoga sabora. Magistralna metoda povijesti spasenja mu omogućuje da čovjeku, svijetu i Crkvi pristupa biblijski povijesno. Kad Strossmayer tvrdi da Crkva nosi i tvori spasenje i jedinstvo ljudskog roda, to se poklapa s tvrdnjom 2. vat. sabora da je Crkva sakrament spasenja i jedinstva čovječanstva. On ističe da članovi jedinstvenog apostolskog zbora moraju kolegijalno upravljati Crkvom i u njoj naučavati. On će kao 2. vat. sabor reći da se oko euharistijskog otajstva kreće sva Božja Crkva. Pa kad otvoreno i postojano razvija svoja ekumenska stajališta i praksu, kad zagovara da se preuredi i univerzalizira rimska kurija i kardinalski zbor, da se sabori češće održavaju, da se vrednuje narodni jezik u liturgiji, vidi se kako Strossmayer metodički, sustavno i teološki promišlja o Crkvi i u tome dotiče ekleziologiju Drugoga vatikanskoga sabora i naznačuje ekumenski pristup i otvorenost. Rad Antuna Čečatke je to sustavno istražio i predstavio, po prvi put dokumentirano raščlanio teološke izvore, presudne za Strossmayerovu izobrazbu i nadahnuće, i otkrio teološke razloge njegova rada na jedinstvu crkava. Nakon svega mogli bismo gledati biskupa Strossmayera i kao mecenu, itd., ali i kao vrsnog teologa koji je obogatio našu teološku znanost.

Luka Marijanović